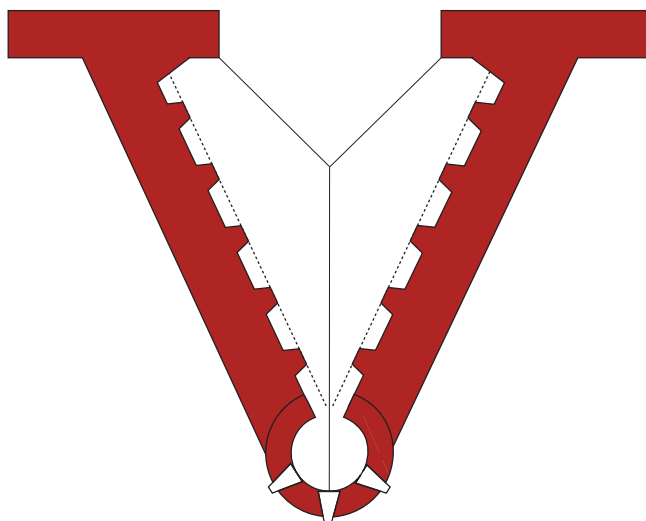
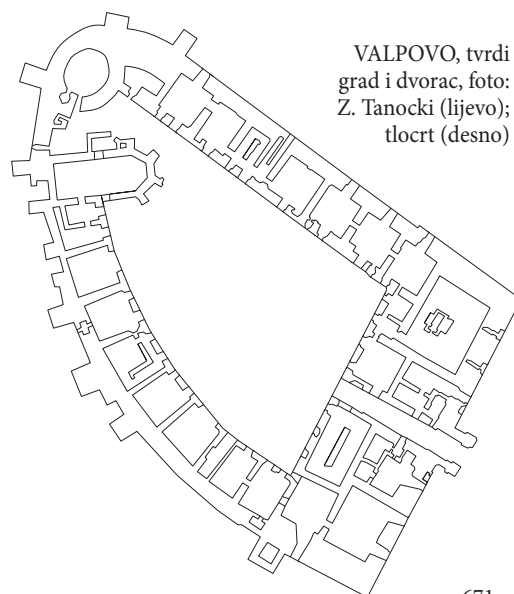

VALPOVO,

tvrdi grad i dvorac u istoimenome naselju, 25 km sjeverozapadno od Osijeka. Valpovački je posjed 1397. ug.-hrv. kralj Sigismund Luksemburgovac darovao mačvanskomu banu Ivanu Morovićkom (*Márothy*). On je na njem sagradio tvrdi grad, koji se prvi put spominje tek 1438 (*castrum Walpo*). Nakon što su Morovički izumrli u muškoj liniji 1476., tvrdi grad preuzeo je ug.-hrv. kralj Matija Korvin, koji ga je 1481. darovao Petru i Matiji Gerébu od Vingárta. Od 1512. pripadao je banu Emeriku Perényiju, koji je ondje i stanovao. God. 1543. zauzeli su ga Osmanlije. Iako su ga oštetili u napadu, nakon zauzeća tvrdi grad bio je obnovljen i u njem je bila stacionirana veća vojna posada. Valpovo je u osman. rukama bilo sve do 1687., kad su ga za Velikoga (Bečkoga) rata za oslobođenje (1683–99) oslobodile habsburške postrojbe. Tijekom oslobađanja tvrdi je grad znatno oštećen. Od 1687. Valpovo se nalazilo pod upravom Austrijske dvorske komore, sve do 1721., kad ga je ug.-hrv. kralj Karlo VI. Habsburgovac darovao barunu Petru Hilleprandu von Pran-

dauu, koji ga je temeljito pregradio. Prema nacrtu iz XVIII. st., srednjovjekovni palas temeljito je pregradio u baroknu rezidenciju, oko dvorišta sagradio galeriju na stupovima, a u dvorac se dolazilo drvenim mostom podignutim preko širokoga obrambenoga jarka ispunjena vodom iz rijeke Karašice. God. 1802. dvorac je potpuno uništen u požaru. Već iduće godine započela je njegova obnova, u kojoj su jugozapadno od njega sagrađene i mnogobrojne gospodarske zgrade. Izgradnja je trajala sve do 1816. Obnavljao ga je i barun Gustav Hilleprand von Prandau u razdoblju 1866–69., ali bez znatnijih izmjena, dok su nekadašnji obrambeni jarci 1867. zatrpani zemljanom materijalom dobivenim rušenjem nekadašnjih obrambenih nasipa oko tvrdoga grada. Dvorac je 1885. imao 62 prostorije (među ostalim oružnicu, knjižnicu, arhiv, kazalište i dvorsku kapelu Sv. Trojstva). Prema nacrtima iz 1914. i 1917., Rudolf I. Normann-Ehrenfels pripremao je obnovu dvorca, ali ga je u tom spriječio I. svj. rat. Ženidbenim vezama dvorac je 1885. prešao u vlasništvo grofovske obitelji Normann-Ehrenfels, koja je u njem živjela

VALPOVO, tvrdi grad i dvorac, foto: Z. Tanocki (lijevo); tlocrt (desno)

do 1945., kada je vlastelinstvo ukinuto, a dvorac nacionaliziran. Nakon što je stradao u Domovinskom ratu, šteta je sanirana. Danas u dvorcu djeluje Muzej Valpovštine. – Tvrdi je grad u Valpovu obrambeno-stambeni kompleks trokutasta tlocrta, okrenut u smjeru sjevera, dimenzija oko 83 m × 52 m. Sastavljen je od dvokatnoga barokiziranoga srednjovjekovnoga palasa pravokutna tlocrta na juž. strani i branič-kule u vrhu trokuta na sjev. strani kompleksa, međusobno spojenih bedemima. Bedemi su s vanjske strane poduprti kontraforima, dok su s unutarnje strane u XVIII. st. uz njih prizidana stambeno-gospodarska krila dvorca. Valpovačka branič-kula sagrađena je tijekom druge pol. XV. st. kao masivno zidana četveroetažna građevina kružnoga tlocrta, promjera 11,7 m i danas očuvana u visini od čak 24 m. Bila je pokrivena stožastim krovom s daščicama, u njezinu je podrumu bila tamnica, a sa zap. strane na nju je naslonjena kapela sv. Ladislava, u doba Osmanlija pretvorena u džamiju. U kulu se ulazilo zavojitim stubama smještenima u posebnom tornjiću. Na prvom i drugom katu kule po jedna je okrugla prostorija svođena niskom kupolom, u sredini koje se nalazio grb, vjerojatno Morovićkih. Duboke prozorske niše na kuli omeđene su zidanim klupama, ulazni je okvir gotički, a na kamenom stubištu, dovratniku i na prozorima svuda su uklesani kasnogotički elementi.

LIT.: Gj. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920; M. Devide, *Burgovi u Slavoniji*, *Arhitektura*, 25(1971) 109/110; M. Balić, *Pregled dvoraca i srednjovjekovnih utvrđenih gradova u Slavoniji – I dio*, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 23(1974) 1/2; M. Obad Šćitaroci, B. Bojanić Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji Slavonije – od Zagreba do Iloka*, Zagreb 1998; T. Đurić, D. Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Zagreb 2002; Z. Horvat, *Branič-kule na burgovima kontinentalne Hrvatske od 13. do 15. stoljeća*, *Prostor*, 15(2007); Isti, *Burgologija. Srednjovjekovni utvrđeni gradovi kontinentalne Hrvatske*, Zagreb 2014.

VARAŽDIN – STARI GRAD,

renesansni kaštel i tvrđava u Varaždinu u sjeverozap. Hrvatskoj, na desnoj obali Drave. Suvremena istraživanja njegov postanak datiraju u prvu pol. XV. st., u doba kad Ulrik II. Celjski u sjeverozap. dijelu varaždinskoga naselja podiže prvu varaždinsku utvrdu, preteču Staroga grada. U dokumentima se prvi put spominje 1446. za Ulrikova sukoba s ug. gubernatorom Ivanom (Jánosom) Hunyadijem. Nakon izumrća Celjskih 1456., Varaždin je dijelio sudbinu ostalih njihovih zagorskih posjeda u sklopu Zagorske grofovije. Najprije ga je naslijedila Ulrikova udovica Katarina Branković, koja ga je 1461. morala prodati Janu Vitovcu. On ga je držao sve do smrti, a potom su ga naslijedila njegova djeca i držala sve do 1488., kad im ga je zbog veleizdaje oduzeo ug.-hrv. kralj Matija Korvin s pomoću predstavnika Jakova Sekelja (*Székely*). Iako ga je 1490. Sekelj morao vratiti Ivanišu Korvinu, to je učinio tek 1494. kad je Ivaniš prepuštao Sekelju Trakošćan, Kamenicu i Vinicu. Korvin je držao Stari grad do smrti 1504., a potom ga je naslijedila njegova udovica Beatrica Frankopan. Nakon što je Beatrica 1510. preminula, novim gospodarom Staroga grada postao je njezin drugi suprug markgrof Juraj Brandenburški, koji ga je oko 1523. znatno pregradio i povećao. Već 1526. Stari je grad stekao Stjepan Báthory, a zatim su njime gospodarili Ludovik Pekry (1534–38) i ug.-hrv. kralj Ferdinand I. Habsburgovac (1538–43), koji ga je darovao Ivanu Ungnadu, uz uvjet da ga

temeljito pregradi i modernizira. U skladu s preuzetim obvezama, Ungnad je iste godine pozvao u Varaždin poznatoga tal. graditelja Domenica dell' Allija, prema čijim prijedlozima započinje temeljita rekonstrukcija Staroga grada i njegova pretvorba u najsnažniju utvrdu cijele Slavonske krajine, koja je većim dijelom dovršena do 1557., iako su se radovi na modernizaciji odvijali sve do 1670-ih. Nakon što je 1585. preminuo Krsto Ungnad, Stari grad naslijedila je njegova sestra Ana, udana za hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga bana Tomu II. Erdődyja, potomci kojega su gospodarili Starim gradom sve do 1925., kad su ga darovali Gradu Varaždinu za potrebe smještaja Gradskoga muzeja. Kad je potkraj XVII. st. prestala izravna osman. opasnost, Juraj III. Erdődy (oko 1645–1712) i njegova supruga Elizabeta Rákóczy (? – 1707) dovršili su 1705. pregradnju Staroga grada u raskošnu baroknu rezidenciju. Današnji oblik Stari je grad dobio 1776., kad je između sjeverne i juž. kasnogotičke kule podignut zidani most. – Stari grad nalazi se u sjeverozap. dijelu povijesne jezgre Varaždina, od koje je odvojen plitkim, no širokim obrambenim jarkom. To je složen i velik zidano-zemljani obrambeno-rezidencijalni kompleks gotovo kvadratnoga tlocrta. Od zapada prema istoku vanjski zemljani bedemi pružaju se u dužini od 220 m, dok im je širina od sjevera prema jugu 200 m. Kompleksom dominira unutarnja utvrda, koja se sastoji od zasebno utvrđene jezgre u njegovu sjev. dijelu i velikoga utvrđenoga dvorišta pravokutna tlocrta južno od nje. Prvoj ili najstarijoj građevinskoj fazi jezgre, koja se poklapa s vladavinom Celjskih nad Varaždinom (1397–1456), pripadaju bedemi i kule njezina zap. dijela, koji se na osnovi ostataka i istraživanja mogu opisati kao manji utvrđeni kompleks nepravilna trapezasta tlocrta s dugačkom i uskom pravokutnom kulom na sjeveroist. uglu utvrde (tzv. sjeverna gotička kula) te velikom kvadratnom kulom na jugoist. uglu utvrde (tzv. južna gotička kula), koja je služila kao glavna varaždinska sjeverna gradska vrata. Iako se ne zna pripadaju li postojeći zidani bedemi toga dijela jezgre Staroga grada toj najstarijoj utvrdi, na osnovi zapisa iz *Celjske kronike* pretpostavlja se da su poslije podignuti na položaju drvenih bedema ili palisada. Iz istoga razdoblja potječu zgrada žitnice, koja je sredinom XVI. st. interpolirana u zgradu oružarnice u jugozap. dijelu kompleksa, te pronađeni ostatci temelja drvenih bedema u obrambenome jarku utvrde iz prve pol. XV. st., koji potvrđuju da je Stari grad u toj fazi imao još jedan obrambeni pojas, što ga je štitio sa sjeverne, zapadne i ist. strane. U takvu je obliku jezgra Staroga grada sve do druge razvojne faze, koja se pripisuje graditeljskoj aktivnosti markgrofa Jurja Brandenburškoga između 1523/24. i 1526. Tada je na prvotnu jezgru s ist. strane dograđeno dugačko i usko utvrđeno dvorište, radi zaštite kojega su na jugoist. uglu podignuti snažna baterijska kula, tlocrtno u obliku ključanice, i uz nju na ist. bedemu manja vrata s otvorima za podizanje mosta. U istoj građevinskoj fazi zazidani su portali na tzv. južnoj gotičkoj kuli, a njezino negdašnje vrlo visoko prizemlje kasnogotičkim je svodom pregrađeno u dvije razine, od kojih je donja prema tradiciji služila do XVII. st. kao kapela sv. Lovre. U trećoj razvojnoj fazi Stari grad dobio je svoj konačan tlocrtni oblik velike četverokutne utvrde dugačke oko 89 m (smjerom sjever–jug) i široke 84 m (smjerom zapad–istok), s trima snažnim baterijskim kulama na sjeveroistočnome, sjeverozapadnom i jugozap. uglu, koja se sastojala